

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Trianon-dokumentumok
és -tanulmányok

10.

Murber Ibolya

NYUGAT-MAGYARORSZÁGTÓL BURGENLANDIG, 1918-1924

Határtörténetek az első világháború után

II. számú Albizottság.

Sopron, 1921. december 8.

Sopron lakosságához!

A II. számú szászkereskedelmi bizottság a következőképpen tájékoztatja:

Várkerület, Ilysa-híd, Torna-utca, Papréti, Papréti-utca, Kis-utca, Híd-utca, Malom-utca, Szégyenkő, Győri vasúti őrház st. Schönhermann.

Munkák, kiképzés, egyik irányításra utalva...
A bizottság a kis-utcai kereskedelmi iskolában székel.

Maréchal s. k.
A II. számú Albizottság elnöke.

Sub-Kommision Nr. II.

Odenburg, am 4. Dezember 1921

Ein die Einwohner Odenburgs!

Die Volksabstimmungs-Kommission II. enthält die Einwohnern Odenburgs.

Greisbrunn, Spittelbrunn, Tuzenose, Pflanzlose, Pflanzlosegasse, Kleinogasse, Brückgasse, Mühlgraben, Insalgasse, Raaberbrunn, Wöhrhaus st. Schönhermann.

Die Urwähler, welche Rückstellungen für die Stimmzettel vorzubereiten haben, können sich täglich in die Urwahllokale von 9-12 Uhr vorfinden...
Der Stig der Kommission ist die Handelschule, Kleinogasse.

Der Präsident der Subkommission
Maréchal m. p.

Sopron, 1921. december 8.

Odenburg, am 4. Dezember 1921

A II. számú szászkereskedelmi bizottság a következőképpen tájékoztatja Sopron lakosságát...
A bizottság a kis-utcai kereskedelmi iskolában székel.

Maréchal s. k.
A II. számú Albizottság elnöke.

Die Subkommission II. für die Volksabstimmung enthält die Abstimmungsstellen, die in dem Bezirk der Volksabstimmung angelegten Listen erstellt werden können...
Die Abstimmungsstellen können täglich von 9 Uhr vormittags bis 12 Uhr mittags im Lokal der Kommission eingesehen werden.

Der Präsident der Subkommission
Maréchal m. p.

ARRÊTÉ.

KUNDMÄCHUNG.

Hirdetmény.

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

Murber Ibolya

NYUGAT-MAGYARORSZÁGTÓL BURGENLANDIG,
1918–1924

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Seriem fundavit

PÁL FODOR

Redigit

ANTAL MOLNÁR

Documenta et dissertationes ad pacem
Trianoniensem spectantes 10.

Subseriem redigit

BALÁZS ABLONCZY

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2021

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 10.

Murber Ibolya

**Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig,
1918–1924**

Határtörténetek az első világháború után

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2021

A kötet megjelenését
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Lendület Trianon 100 Kutatócsoport támogatta

TRIANON 1920

A kiadvány az Innovációs és Technológiai Minisztérium
ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának
a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott
szakmai támogatásával készült (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

© Murber Ibolya, 2021
© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021

ISBN 978-963-416-282-7, 978-963-416-340-4 (PDF)
ISSN 2063-3742 (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)
ISSN 2560-2462 (Trianon-dokumentumok és -tanulmányok)

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást,
a nyilvános előadást, a rádió- és televízióadást, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

A védőborítón:
Népszavazási plakátok, 1921.
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár, ltsz. 707/1954 fk.

TARTALOM

1. Bevezetés	9
2. Elemzési szempontok	19
2.1. Időbeli és térbeli keretek	19
2.2. Cselekvési szintek és szereplők	22
2.3. Ösztönző globális eszmék és jövőképek	26
3. Nyugat-Magyarország és annak nyugati fele 1918 előtt	32
4. 1918. október – 1919. március: határkérdés az osztrák élelmiszer-függőség árnyékában	41
5. 1919. március–augusztus: határkérdés a Tanácsköztársaság árnyékában	64
6. 1919 ősze és 1921 ősze: határkérdés a politikai erőszak árnyékában	82
6.1. Res judicata: Az osztrák és a magyar békeszerződések nemzetközi jogi realitása	82
6.2. A politikai erőszak és a pragmatikus végkifejlet	107
7. Összegzés	137
Források és bibliográfia	141
Levéltári források	141
Nyomtatott források	141
Napilapok	142
Internetes források	142
Monográfiák, kötetek	142
Tanulmányok	145
Melléklet. Dokumentumok	150
A fényképek forrásai	177
Személynévmutató	181
Helynévmutató	183

Köszönöm Péternek, Andrásnak és Ágostonnak

1. Bevezetés

„(...) mert Bécs és Szombathely között egy cikcakkos, szaggatott vonal van rajzolva a térképen, amit úgy hívnak, hogy országhatár. Milyen nagy baj is az, hogy ez a vonalacska nem tolható odább egy kicsit (...) legalább a háború idejére”¹ – panaszkodott egy bécsi asszony, akit 1918 nyarán csempészés vádjával ítéltek el Vas vármegyében. Miért örült volna ez a Bécsben lakó hölgy annak, ha az osztrák–magyar határ egy kicsit keletebbre húzódott volna? Nem azért, mert ismerte a határ menti lakosság nyelvi-etnikai összetételét. Nem is azért, mert az akkor Bécsben divatos nagynémet gondolat bűvkörében arra vágyott, hogy a többségében német nyelvű terület tartozzon inkább az osztrák birodalomrészhez. Más okok vezérelték. Bécs lakossága az első világháború utolsó két évében sokat nélkülözött. Már a jegyre kapott élelmiszerből is egyre kevesebb jutott a császárváros lakóinak. A feketepiacon ugyan mindent meg lehetett vásárolni, de az árak a csillagos eget verték. A bécsiek, gyakran asszonyok is, hátizsákkal a hátukon vidéki beszerző körutakra indultak. A vidéki gazdáktól igyekeztek a lehető legtöbb élelmiszert felvásárolni saját felhasználásra vagy akár eladásra. Idővel a vidéki lakosság egyre kevésbé fogadta el a városiak inflálódo koronáját, az élelemért cserébe használati tárgyakat és luxuscikkeket kértek. Ilyen körülmények között jutottak el a bécsi asszonyok férjeikkel vagy nélkülük, vidékről származó szolgálóikkal vagy nélkülük a Bécsből egy nap alatt bejárható távolságban lévő falvakba, így a Lajtán túli magyar területekre, a későbbi Burgenlandba is. Ugyanakkor az első világháború alatt a magyar hatóságok a közellátás biztosításának érdekében egyre több élelmiszere vezettek be kiviteli korlátozást. Aki pedig megsértette a hatósági előírásokat, azaz csempészett, és el is kapták, azt megbüntették. A fentebb idézett bécsi asszony ezt a szigorodó határellenőrzést nehezményezte, és azt kívánta, hogy az élelmiszerben gazdag nyugat-magyarországi terület tartozzon inkább Ausztriához. Ennek a könyvnek az a célja, hogy szemléltesse, miként teljesült ez az óhaj.

Az 1867-es kiegyezés megerősítette a tradicionális Lajta-határt az osztrák és a magyar birodalomrész között. Az első világháborút követő évek turbulens kül- és belpolitikai eseményei és a három esztendeig elhúzódó osztrák–magyar határvita miatt az új „trianoni” államhatár keletebbre került. Magyarország elveszítette

1 Háborús fotográfiák. A lisztcsempésző. *Vasvármegye* 1918. június 20. 2–3.

nyugati határvidékét, Ausztria pedig megkapta Burgenlandot. Ez a könyv azt mutatja be, hogy miért, hogyan és kiknek köszönhetően változott meg a tradicionális Lajta-határ.

Ausztria 1918 őszen nagyobb területet igényelt Magyarországtól, mint amekkorát végül megkapott. Agrárjellegű térségről volt szó az Alpok keleti nyúlványánál. A hosszúra nyúlt határvitát követően jelentős város végül nem került Ausztriához. Az osztrákok által kezdetben igényelt terület legnagyobb települése Sopron volt. A századforduló második legnagyobb dunántúli városában a lakosság közel fele németül beszélt. Az 1921-es népszavazásnak köszönhetően Sopron azonban Magyarországnál maradt. Burgenland Ausztriához kerülésével Magyarország megközelítőleg 4000 négyzetkilométernyi területet veszített, ami az összes első világháború utáni területvesztés közel 2%-át tette ki.

1. kép. Híd a Lajta fölött Királyhidán (Bruckneudorf)

A relatíve kis terület és a mérsékelt gazdasági jelentőség ellenére Ausztria és Magyarország diplomáciai, gazdasági és katonai eszközöket nem kímélve küzdött évekig ezért a határvidékért. Magyarország „poszt-trianoni” állapotában az esedékes területátadás tudatos halogatása szimbolikus üzenetet hordozott, a határrevízió reményét volt hivatva fenntartani. Az osztrák–magyar határvíta eseménytörténetére utólag visszatekintve azt mondhatjuk, hogy saját szemszögéből nézve Bécs és Budapest

álláspontja egyaránt legitim és érthető volt. A könyv ezeket az álláspontokat, érveket és ellenérveket is bemutatja. Ezek segítségével azt is érzékeltetni szeretné, hogy miként vált ez a határvita mindkét országban a háború utáni kármentés és válságkezelés részévé, illetve miként törekedtek a kormányzatok ezt a kérdést más meg nem oldott problémák és hibák elfedésére felhasználni.

A *border studies* (határ tanulmányok) többek között a határvidékekre jellemző törésvonalakat, kontinuitásokat, a határon átívelő gazdasági, társadalmi és kulturális összefonódásokat és azok megszűnését vizsgálják. Közép-Európa első világháború utáni geopolitikai átrendezése nyomán számtalan új államhatár született. A könyv gyakran használt fogalma az államhatár (*border, boundary*), amely a földrajzi-fizikai térben rögzített valós elválasztó vonalat és az eltérő politikai joghatóságok határait jelenti. 1918 előtt az osztrák és magyar birodalomrész között csak egy belső határ létezett, amely az elhúzódó határvita során vált tényleges külső államhatárrá. Már az első világháború előtt megkezdődött a kivándorláshoz kötődő útlevélkényszer miatt a két birodalomrész között egy kontrollfunkcióval rendelkező külső határ formálódása. Tehát már a 20. század első évtizedében megindult a territorializálódás.² A határ feletti állami kontroll és joghatóság kiterjesztését tovább fokozták a világháború alatt foganatosított hatósági kiviteli korlátozások és a világháború utáni területi átrendeződések is. A könyvben előforduló másik gyakori kifejezés a határvidék (*frontier, borderland*), amely a határ menti közösségek gazdasági-társadalmi életterét jelenti. Az Annales-történész Lucien Febvre véleménye szerint a határ és a határvidék vizsgálatánál nem magából a határból, hanem az államból, annak hatalomkiterjesztéséből kell kiindulni.³ Ez a könyv is vállalkozott annak elemzésére, hogy a háborút követő válságos években milyen eszközökkel terjesztette ki Ausztria és Magyarország befolyását az osztrák–magyar határvidékekre és annak lakosságára. A francia történész kortársa, Georg Simmel német szociológus-filozófus már a 20. század elején, a formálódó határrezsimek időszakában úgy fogalmazott, hogy a határ elsősorban nem földrajzi valóság társadalmi következményekkel, hanem éppen fordítva. A határ szociológiai valóság, amely a térben nyer kifejeződést.⁴ Az újabb határszociológiai kutatások a határt már egyszerre tekintik társadalmi cselekvésnek, illetve a társadalmi cselekvés eredményének.⁵ Ez a könyv az osztrák–magyar határvidék társadalmi cselekvési tereit is megvizsgálta. Ennek csupán az egyik aspektusa volt a határvita, amely utólagosan vált domináns elemmé a térség első világháború utáni emlékezetében. A világháborút követő esztendőkből számos új térkonceptió és elképzelés is született a határvidéken.

2 A territorializálódás és a határrezsimek fogalmáról és 1918 utáni kialakulásáról kitűnő és alapos elemzés: Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*. Budapest, 2022 (kézirat).

3 Lucien Febvre: *Das Gewissen des Historikers*. Berlin, 1988. 27–38.

4 Georg Simmel: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Hrsg. Otthein Rammstedt. Berlin, 1992 (1908).

5 Martina Löw: *Raumsoziologie*. Frankfurt a. M., 2001. 224.

Olyan társadalmi térszervező egységekről vagy csak elméletben létező elképzelésekről volt szó, amelyek felülírták a tradicionális magyar térszervező egységeket, a vármegyéket. Ilyen térkoncepció volt a térségben a nyelvi-etnikai alapon lehatárolt német autonómia-terület vagy a bemutatásra kerülő három kérészállam, illetve a több vármegyét is magában foglaló nyugat-magyarországi kormányzóság is.

A határvidéken a földrajzi-térbeli távolság miatt az állami, kormányzati és politikai-közigazgatási rendelkezések többnyire eltérő sebességgel és hatásfokkal csapódnak le. A határvidéket a határokon átívelő kapcsolatrendszerek miatt más impulzusok is érik, mint a belsőbb területeket, aminek következtében megjelenhetnek a központi területektől eltérő fejlődési utak is.⁶ Az utóbbi években számos tanulmány foglalkozik azzal a feltételezéssel, hogy a központi államhatalom politikai törésvonalai, államfordulatai nem feltétlenül és megkerülhetetlenül képeződnek le regionális, helyi szinteken vagy akár a lakosság mindennapi tapasztalatában.⁷ Ebben a kérdéskörben Nikolaus Wolf német történész a különböző terek eltérő kronológiájára hívja fel a figyelmet.⁸ Ez a munka is abból indul ki, hogy a hatalmi központ változásai eltérő sebességgel és tartalommal jelennek meg a távolabb fekvő peremvidékeken.

Az első világháború utáni osztrák és főleg magyar politikatörténet bővelkedett fordulatokban, amelyek csökkentették a határvidéken élők biztonságérzetét. Ehhez adódott a terület hovatarozása körüli tartós, évekig elhúzódó labilitásból származó kétség is. Alapkérdés volt tehát az ott élők számára, nyelvi-etnikai hovatarozástól függetlenül, hogy az ember mikor és melyik államhoz legyen lojális? A világháború utáni bizonytalanság éveiben a határvidék lakosságának egymással konkuráló identitásokkal kellett szembesülniük, másrészt azonban a politikai-közigazgatási centrumtól való távolság és a határközelség előnyöket is hordozott magában. Ezek történetéről is szól ez a könyv.

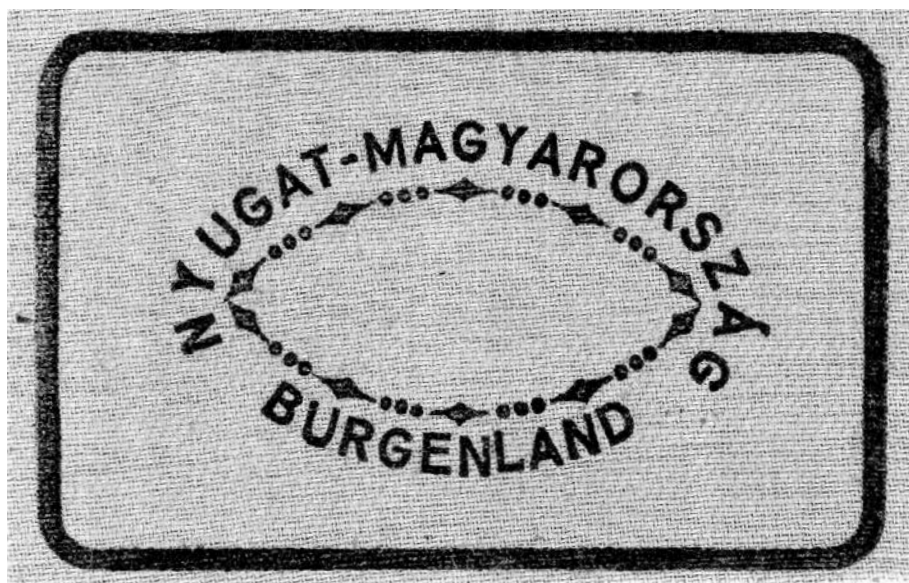
A korábbi kutatások elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásának politikai következményeit vizsgálták, a gazdasági aspektusok jellemzően háttérbe szorultak. Az utóbbi évtizedek még mindig csekély számú, de annál intenzívebb kutatásai felülírták azt a korábbi nézetet, miszerint a politikai dezintegrációval párhuzamosan a monarchia közös gazdasági tere is gyorsan szétforgácsolódott. Az utódállamok kezdetben ugyan a gazdasági nacionalizmus jegyében a magas védővámok felállítását tartották célravezetőnek, az újabb kutatások azonban a dezintegráció helyett az egymásra utaltságból fakadó kényszerű gazdasági együttműködés folyto-

6 Amire Peter Sahlins már a spanyol–francia határról szóló kiváló elemzésében rámutatott: Peter Sahlins: *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley–Oxford, 1989.

7 Bernhard Struck: Grenzziehungen nach dem Ersten Weltkrieg als Problem von Periodisierung und Territorialisierung in einer transnationalen Geschichte Ostmitteleuropas. *Comparativ. Zeitschrift für Globalgeschichte und Vergleichende Gesellschaftsforschung* 20 (2010) 1–2. sz. 81–99.

8 Nikolaus Wolf: 1918 als Zäsur? Die wirtschaftliche Entwicklung und die Periodisierung der neueren Geschichte Ostmitteleuropas. *Comparativ. Zeitschrift für Globalgeschichte und Vergleichende Gesellschaftsforschung* 20 (2010) 1–2. sz. 30–52.

nosságát hangsúlyozzák. A jelenlegi ismereteink szerint az egykori Habsburg Birodalom közös gazdasági terének tényleges szétesését a gazdasági világválság okozta az 1920–1930-as évek fordulóján. Ez a könyv is arra helyezi a hangsúlyt, hogy az első világháború utáni években – a nemzetállam-építés, a szigorodó határellenőrzés és territorializálódás ellenére – az osztrák–magyar határ két oldalán a politikai, gazdasági, katonai és kulturális kapcsolatokra többnyire a folytonosság volt a jellemző. A könyv azt mutatja be, hogy a két ország gazdasági egymásrataltsága, komplexen ter volt a korábban feltételezettnél intenzívebben befolyásolta nemcsak a két ország első világháború utáni kapcsolatait, hanem a nyugat-magyarországi határvitát is.

2. kép. Nyugat-Magyarország és Burgenland feliratú vászon karjelzés

Az *entangled history* (*histoire croisée*), a történettudomány egyik multiperspektívus részdiszciplínája a társadalmak összefonódását és egymásra gyakorolt hatását vizsgálja.⁹ Kutatási módszerét tekintve különbözik a hagyományos diplomácia-történettől. Nem a nemzeteket, a birodalmakat vagy a civilizációkat tekinti a történetírás kizárólagos egységeinek és vizsgálható kategóriáinak, így megkérdőjelezi a nemzetállami határok prioritását is. Folyamatosan változó perspektívájából vizsgálja a transzfer-folyamatokat, a hatalmi struktúrákat és azok térbeli felépítésének

⁹ Michael Werner – Bénédicte Zimmermann: Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der *Histoire croisée* und die Herausforderung des Transnationalen. *Geschichte und Gesellschaft* 28 (2002) 607–636.

változását annak érdekében, hogy az egyszerű összehasonlítás (komparatiztika) egyoldalúságát megelőzze.¹⁰ Így kiemelt figyelmet kapnak a szociális-antropológiai terek közötti kölcsönös gazdasági, kulturális egymásrautaltságok, kölcsönhatások, a kölcsönös függőségek, az interferenciák és az összefonódások is. Ez a megközelítés a jelen munkára is termékenyítően hatott. A könyv számos példával illusztrálja az 1918 utáni intenzív nemzetállam-építés és territorializálódás idején az osztrák–magyar határon átnyúló, transznacionális jelenségeket, kapcsolatokat és ezek jelentőségét az új államhatár kialakulásában.

A Burgenland létrejöttéről szóló narratívák elsősorban a politikai eseménytörténetet és az állami, hatalmi diskurzust mutatják be.¹¹ Gerald Schlag osztrák történész 2001-es, vaskos monográfiája nemcsak terjedelme miatt megkerülhetetlen alapmunka a témában, hanem mert osztrák és magyar forrásokra is támaszkodik.¹² Az ezredforduló óta születtek identitástörténettel,¹³ gazdasági szerkezetváltással¹⁴ foglalkozó publikációk is, ahogyan a határmódosítás regionális infrastrukturális következményeit is elemezték már.¹⁵

-
- 10 Hannes Siegrist: Perspektiven der vergleichenden Geschichtswissenschaft. Gesellschaft, Kultur und Raum. In: Hartmut Kaelble – Jürgen Schriewer (Hrsg.): *Vergleich und Transfer. Komparatistik in der Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Frankfurt a.M. – New York, 2014. 305–339.
- 11 Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés 1918–1919*. Budapest, 1962; Andrew F. Burghardt: *Borderland. A Historical and Geographical Study of Burgenland*. Austria–Madison, 1962; Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990; Zsiga Tibor: *Burgenland vagy Nyugat-Magyarország?*, Oberwart, 1991; Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Vasszilvágy, 2008; Béla Rásky: Vom Schärfe der Unschärfe. Die Grenze zwischen Österreich und Ungarn 1918–1924. In: *Das Werden der Ersten Republik. Der Rest ist Österreich*. Hrsg. Helmut Konrad – Wolfgang Maderthaler. Wien, 2008. Bd. I. 138–158.; Frank N. Schubert: *Hungarian Borderlands: From the Habsburg Empire to the Axis Alliance, the Warsaw Pact and the European Union*. New York–London, 2011; Richard Lein: Die „Burgenlandnahme“ 1918–1924. In: *Das Burgenland als internationale Grenzregion im 20. und 21. Jahrhundert*. Hrsg. Maximilian Graf – Alexander Lass – Karlo Ruzicic-Kessler. Wien, 2012. 1–43.; Tamás Székely: The Agony of Historic Western Hungary and the Birth of Burgenland (1914–1921). *Studies on National Movements* 6 (2020) 102–139.; Egy széles körű statisztikai adatbázis: Kövér István: *Vas vármegye – Trianon előtt és Trianon után*. Gencsapáti, 2020; Tamás Révész: The Land of Peace? The 1921 Borderland Conflict of Burgenland in the International Context. *Südost-Forschungen* 79 (2020) 124–149.; Tóth Imre: *Két Anschluss között – Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Pécs, 2020.
- 12 Gerald Schlag: *Aus Trümmern geboren... Burgenland 1918–1921*. Eisenstadt, 2001.
- 13 Kovács Éva: Határnarratívák mint identitásteremtő szövegek az osztrák–magyar határ menti falvakban. Kutatási hipotézisek és terepnapló. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Globalizáció és nemzet-építés*. Budapest, 1999. 205–216.; Peter Haslinger: A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. *Regio* 11 (2000) 4. sz. 67–92.; Tóth Imre: Identitás és regionalizmus. A regionális identitás egy esete (?) – Nyugat-Magyarország. *Közép-Európai Közlemények* 1 (2008) 1. sz. 99–105.; Jankó Ferenc: *Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között*. Budapest, 2021.
- 14 Györi Róbert – Jankó Ferenc: Nyugat-Dunántúl és Burgenland regionális fejlettségi különbségeinek alakulása 1910 és 2001 között. *Soproni Szemle* 63 (2009) 2. sz. 226–249.
- 15 Kalocsai Péter: A trianoni béke hatása Vas vármegye közlekedésére. *Közlekedés- és Technikatörténeti Szemle* (2020) 3. sz. 213–261.

Természetesen ez a munka sem kerüli meg az államközi politikatörténeti események kronologikus elemzését, emellett azonban hangsúlyozott célja, hogy a tradicionális politikatörténeti megközelítéseket és az ezekre ráakadó, gyakran retrospektív nemzeti érzelmeket új szemszögből világítsa meg. Ennek érdekében a könyv a korabeli diskurzusok és a cselekvési szintek vizsgálatát is felvállalta az „új diplomáciatörténet” (*new diplomatic history*) segítségével.¹⁶ Ez a historiográfiai megközelítés, akár csak az *entangled history*, szintén nem a nemzetállamokat tekinti a nemzetközi kapcsolatok kizárólagos alapegységének. Ezért az államok közötti formális diplomáciai kapcsolatok mellett az informális, állami szint feletti és alatti, nem hivatalos diplomáciai érintkezéseknek is figyelmet szentel.¹⁷ Ezáltal a transznacionális perspektívák is láthatóvá válnak. Ez a könyv felvállalta az államközi kapcsolatok elemzése mellett további cselekvési szintek feltárását is. Az új diplomáciatörténet kultúrtörténeti perspektívájának köszönhetően a monográfiában az egyéni elképzelések, jövőképek, az identitás és a politikai ideológiák jelentősége is hangsúlyt kapott.¹⁸

A területvitáról és a területátadásról létezik egy magyar és egy osztrák narratíva, amelyek gyakran a vélt és valós veszteségre fókuszálnak. Sajnálatos módon azonban ezek kevés átfedést és közös olvasatot tesznek lehetővé. Az osztrák narratíva magja a világháborús vesztesként elért területnyereségek (Burgenland, Klagenfurti-medence) feletti elégedettség és öröm. Ezek hangsúlyozásával a szintén jelentős területveszteségeket (Dél-Tirol, Dél-Stájerország, Szudéta-vidék, délmorva határvidék) igyekeztek ellensúlyozni. A 20. századi osztrák emlékezet elsősorban Burgenland vonatott és elhúzódo átadására és a soproni népszavazás körüli polémiaira fókuszált. A 21. században inkább a területátadást követő integráció és identitás kérdésköre került előtérbe.

A témához kötődő magyar historiográfiát a 21. században is elsősorban a nemzeti szenvedéstörténet és az áldozati perspektíva dominálja. A magyar narratíva alapján az osztrák „sógorok” elárulták a „magyarokat”, amikor a közösen viselt világháborús küzdelmek és vereség után az osztrák vezetés benyújtotta igényét Magyarország nyugati határvidékére. A magyar diskurzus szívesen átsiklik a korabeli osztrák álláspont megismerése felett. 1918-ban az osztrák vezetés etnikai-nyelvi alapon – a nagynémet nacionalizmus érveit felhasználva vagy, a kor kifejezésével, a nemzeti

16 Eckart Conze – Ulrich Lappenküper – Guido Müller (Hrsg.): *Geschichte der internationalen Beziehungen: Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*. Köln, 2004.

17 Eckart Conze: Abschied von Staat und Politik? Überlegungen zur Geschichte der internationalen Politik. In: Eckart Conze – Ulrich Lappenküper – Guido Müller (Hrsg.): *Geschichte der internationalen Beziehungen*. Köln–Weimar–Wien, 2004. 15–44.

18 Akira Iriye: Culture and International History. In: *Explaining the History of American Foreign Relations* (2004) 3. sz. 241–256. doi:10.1017/CBO9780511806445.016. 214–215.; Ursula Lehmkuhl: Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Institutionalismus. *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft* 27 (2001) 3. sz. 394–423.

önrendelkezés álláspontját képviselve – tartott igényt a nyugat-magyarországi vármegyék német többségű területére. Ahogy a mindenkori magyar kormányzatokat is a magyar nacionalizmus – az integer államfelfogás – mozgatta a német többségű terület megőrzése érdekében. A bécsi vezetés egészen az 1919. szeptemberi saint-germaini békeszerződésig egy népszavazás kiírását javasolta az érintett területen a nemzeti önrendelkezésre hivatkozva. Azonban ezt a javaslatot a mindenkori magyar kormányzat, szintén a nemzeti önrendelkezést hangoztatva, nem tekintette tárgyalási alapnak. A terület hovatarozásáról a végső döntést a győztes nagyhatalmak hozták meg Párizsban: népszavazás nélkül ítélték a területet Ausztriának. A magyar kormányzat a terület átadására vonatkozó, az osztrák és a magyar békeszerződésekben egyaránt rögzített nemzetközi jogi kötelezettségét egészen 1921 őszéig ignorálta.

A magyar nemzeti emlékezetben a trianoni veszteségek közül Nyugat-Magyarország elcsatolása volt a legkevésbé fájdalmas. Az első világháború utáni területvesztések közül mindvégig Burgenland esetében volt a leggyengébb a magyar „felszabadítási-revizíós” narratíva. Ennek több oka is volt. Az osztrák–magyar határ közelében élő német ajkú lakosság jelenléte a 20. század elején nem volt benne a magyar köztudatban. Sőt a kérdés az 1918. novemberi osztrák területigény bejelentése ellenére sem vált a politikai diskurzus és a közbeszéd meghatározó témájává. Az Ausztriának átadott Burgenland egy nem iparosodott agrárperiféria volt, amely a trianoni területvesztéseknek csupán 2%-át tette ki. Az 1921–1922 fordulóján lezajlott területátadást követően a mindenkori osztrák és a magyar politikai vezetés egyaránt lezártnak tekintette a kérdést, és mindketten a kapcsolatok normalizálására koncentráltak.

Amikor tudatosult a trianoni békeszerződésben érintett nagyobb területek elcsatolásának megváltoztathatatlansága, a nyugati határ 1921 folyamán rövid időre – jobb híján – egy esetleges revízió egyetlen mentsvárává vált. A nyugati határvidéken transzformálódott a leglátványosabban a politikai erőszak potenciális ellenségképe. Az 1919–1920-as vörös- és fehérterror „belső” ellenségképe (establishment, antiszemitizmus, antibolsevizmus) 1921-re olyan „külső”, Ausztria ellen irányuló ellenségképpé alakult át, amely valós fegyveres összecsapásokban is megnyilvánult. A „belső”, majd a „külső” ellenségképekre is mindvégig rányomta bélyegét az antibolsevizmus folytonossága, amelynek vizsgálatát ez a könyv kiemelt feladatának tekinti. Összességében megállapítható, hogy az új osztrák–magyar határ tartós elfogadása csak kismértékben volt annak a politikai erőszaknak köszönhető, amely a területátadás elnapolását és a soproni népszavazás kikényszerítését szolgálta.

Az új nyugati államhatár feletti gyors napirendre térés összefüggésben állt azzal is, hogy Bethlen István miniszterelnök már 1922. januári bécsi útján arról biztosította Johannes Schober osztrák kancellárt, hogy Magyarország tudomásul veszi és elfogadja az új osztrák–magyar államhatárt. Ezt az ígéretét Bethlen az 1920-as évek második felében többször is megerősítette. Ilyen ígéreteket nyilván nem tett magyar

miniszterelnök Csehszlovákia, Jugoszlávia vagy Románia irányába. 1921–1922 fordulóján mind a két kormányzat azt kommunikálta saját lakossága felé, hogy a határvita lezárása szükségszerű lépés volt, ami a saját legitimitásának növelését is szolgálta.

Mind a mai napig közös vonása a magyar és az osztrák Nyugat-Magyarország/Burgenland-narratíváknak, hogy egyik sem szentel kellő figyelmet annak, hogy az évekig elhúzódó határvita gyors és pragmatikus lezárását a két ország gazdasági-kereskedelmi egymásrautaltsága és a mindkét ország számára életbevágóan fontos gazdasági konszolidáció előmozdítása tette szükségessé. Továbbá mind a mai napig nincs a határvita közös történetének mindkét fél által elfogadott kollektív olvasata és emlékezete. Fájdalmas, de úgy tűnik, hogy ebben a 100 éves évforduló sem hoz(ott) áttörést. A narratívák látószögében még mindig a mindent elválasztó határ áll, amely mögött sajnos eltölpül és feledésbe merül a közös múlt, illetve a határon átívelő összefonódások és kölcsönhatások máig ható története. Ennek a közösen megélt múltnak a szemléltetését és kézzelfoghatóbbá tételét szolgálják a függelékben olvasható korabeli források is, amelyekre a főszövegben elhelyezett zárójeles utalások hívják fel a figyelmet.

A határvita párhuzamos és külön-külön nemzeti olvasatát tükrözi az a tény is, hogy az 1918–1924 között zajló eseménysornak nincs német és magyar nyelven egyaránt elfogadott közös elnevezése. Ausztriában Burgenland betagozásáról (*Angliederung*), bekebelezéséről (*Einverleibung*) vagy csatlakozásáról (*Anschluss*) beszélnek, vagy a korabeli szóhasználatot, a honfoglalást (*Landnahme*) idézik. Magyarországon ezzel szemben a területi veszteség áll a középpontban, és Nyugat-Magyarország elvesztéséről, elcsatolásáról esik szó. Illetve a magyar emlékezet – reflektálás nélkül – mind a mai napig a korabeli fogalmakat használja, így Sopront és környékét „szabadcsapatok” „nemzeti felkeléssel” óvták meg. A magyar emlékezetben gyakorlatilag háttérbe szorul az a tény, hogy a végleges határvonal egy kompromisszumon alapuló megállapodás eredménye (velencei szerződés), amely mind a két oldal számára veszteséget is jelentett. Hiszen Ausztria ugyan megkapta Magyarországtól Burgenlandot, azonban a két békeszerződésben is Ausztriának ítélte Sopront Magyarország tarthatta meg.

Ez a könyv az első világháborút követő osztrák–magyar határvita centenáriumán íródott. Eredeti német nyelvű kézírata a nagy múltú Harrassowitz Kiadó gondozásában, szintén 2021-ben látott napvilágot, ennek kibővített változatát tarthatja most kezében a kedves olvasó. Sokaknak tartozom köszönettel azért, hogy ez a könyv ilyen formában megjelenhetett. Legelőször köszönöm Ablonczy Balázsnak, aki nemcsak szakmai tanácsaival támogatott, hanem megteremtette annak lehetőségét, hogy ez a monográfia a „Trianon 100” kiadványsorozatban megjelenhessen.

Hálás vagyok Bencsik Péternek, Egry Gábornak és Révész Tamásnak, hogy kritikai megjegyzéseikkel segítették a kézirat végleges formájának kialakulását. Továbbá köszönöm a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos információs osztály munkatársainak a lelkiismeretes és alapos munkáját a kézirat csiszolása és formába öntése kapcsán. Szívből köszönöm férjemnek, Papp Péternek, mindenkori támogatását és türelmes megértését, amellyel a nyugodt alkotómunkához szükséges háttérrel biztosította. Végezetül szeretném fiainknak, Andrásnak és Ágostonnak is megköszönni türelmüket, amellyel elviselték, hogy anya olyan gyakran az íróasztal előtt ült ahelyett, hogy velük játszott volna.

Táplánszentkereszt, 2021. szeptember 21.

